

Snahy o zemskou bezpečnost v Čechách v předhusitské době a počátky plzeňského landfrýdu

DALIBOR JANIŠ

Abstrakt | Abstract

Studie se zabývá otázkou zemského míru a bezpečnosti v Českém království v době před husitskou revolucí se zaměřením na druhou polovinu 14. a začátek 15. století. Pozornost je věnována roli panovníka i snahám zemské obce reprezentované pány, zdůrazněna je i role královských měst. Zvláštní pozornost je věnována poměrům v západních Čechách ve středověkém Plzeňském kraji, kde se kolem přelomu 14. a 15. století začal formovat institut krajského landfrýdu. Detailněji je analyzován raný vývoj plzeňského landfrýdu do roku 1417, kdy se utvořilo stabilní uskupení v čele s významnými příslušníky západočeské šlechty.

Efforts to Land Security in Bohemia in the Pre-Hussite Period and the Beginnings of the Pilsen Landfriede

The study deals with the issue of land peace and security in the Kingdom of Bohemia in the period before the Hussite Revolution, focusing on the second half of the 14th century and the beginning of the 15th century. It focuses on the role of the monarch and the efforts of the land community, represented by the lords, as well as the role of the royal towns. Special attention is paid to the situation in western Bohemia in the medieval Pilsen region, where the institution of the regional Landfriede (Land Peace) began to take shape at the turn of the 14th and 15th centuries. The early development of the Pilsen Landfriede is analysed in detail until 1417, when a stable group led by prominent members of the West Bohemian nobility was formed.

Klíčová slova | Keywords

České království; Plzeňský kraj; středověk; dějiny práva; šlechta; zemský mír

Kingdom of Bohemia; Pilsen region; Middle Ages; history of law; nobility; land peace

Poslední dvě desetiletí 14. století byla spojena se zhoršením bezpečnostních poměrů v českých zemích. Tato situace souvisela s napětím a četnými konflikty mezi členy lucemburské dynastie v návaznosti na spory krále Václava IV. s českými pány i jeho vratké postavení jako panovníka Svaté říše římské. Již od 13. století dokládají písemné prameny, diplomatické i narativní, opakovaně snahy českých vládců o zajištění vnitřního míru a bezpečnosti.¹ Zatímco v říšské politice oba Lucemburkové, Karel IV. i jeho syn Václav, využívali institut landfrýdů a spolků,² v „domácí“ české politice postupovali v otázce zemské bezpečnosti a míru poněkud jinak. Koncem 14. století však institut landfrýdu našel vlivem turbulentního vývoje v českých zemích uplatnění i zde.

Karel IV. se ve své politice týkající se bezpečnosti v Českém království opíral o model založený na jednotlivých úředních působících v krajích a podřízených královské autoritě. Úřady popravců, krajských konšelů a purkrabích královských hradů, jejichž postavení, pravomoci a odpovědnost vůči panovnickému majestátu byly zakotveny v Karlově návrhu zemského zákoníku, byly ovšem starší a navazovaly na formování správních a soudních struktur království ve 13. a v první polovině 14. století.³ Karel (a později i jeho syn Václav) tak pro zajištění míru nevyužíval institut jednot, landfrýdů a spolků, neboť je považoval za potenciální riziko pro bezpečnost v zemi, jak výslovně dokládá zmiňovaný návrh zemského zákoníku.⁴ Tato uskupení, vytvářená příslušníky šlechty zejména za účelem řešení soukromých sporů a záští, byla přísně zapovězena; nevysloveným důvodem byla nepochybně také obava z utváření možných opozičních

1 K tomu nověji Dalibor JANÍŠ, *Landfrýdy jako pramen zemského práva na stavovské Moravě*, Ostrava – Dolní Břežany 2023, s. 31–47; Zdeněk BERAN, *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny. Snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*, České Budějovice 2014, s. 31–41.

2 K tomu srov. Heinz ANGERMEIER, *Städtebünde und Landfriede im 14. Jahrhundert*, Historisches Jahrbuch 76, 1957, s. 36–46; obsáhleji pak v monografii Idem, *Königtum und Landfriede im deutschen Spätmittelalter*, München 1966. Nověji s kritickými postřehy zejména Hendrik BAUMBACH – Horst CARL (edd.), *Landfrieden – epochenübergreifend. Neue Perspektiven der Landfriedensforschung auf Verfassung, Recht, Konflikt (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 54)*, Berlin 2018. K městským spolkům zejména Eva-Marie DISTLER, *Städtebünde im deutschen Spätmittelalter. Eine rechtshistorische Untersuchung zu Begriff, Verfassung und Funktion*, Frankfurt am Main 2006.

3 *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355*, ed. Bernd-Ulrich HERGEMÖLLER, München 1995, s. 72–82, čl. 17–23; s. 178, čl. 82; s. 218–220, čl. 118–119. K úřadu popravců a zemských konšelů Bohuslav RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách*, část I. Historický vývoj do r. 1740, Praha 1894, s. 30–52; Rudolf RAUSCHER, *Ku vzniku popravců a opravců*, in: *Księga pamiatkowa ku czci Władysława Abrahama*, tom II, Lwów 1930, s. 11–21; Idem, *Příspěvek k dějinám krajských popravců v zemích českých*, Časopis pro právní a státní vědu 25, 1942, s. 256–268; Idem, *Zemští konšelé v českém právu 13. a 14. stol. (Příspěvek k dějinám českého řízení trestního)*, Sborník věd právních a státních 33, 1933, s. 228–239; Milena MAREŠOVÁ, *Příspěvek k dějinám krajských popravců v předhusitských Čechách*, in: *Sborník prací členů SSM Státního ústředního archivu v Praze 2*, Praha 1989, s. 5–41.

4 *Maiestas Carolina*, s. 104–106, čl. 33–34.

struktur vůči královské moci. Jediným typem spolku – či spíše spojenectví – výslovně povoleného panovníkem byla uskupení vždy několika sousedních královských měst za účelem stíhání zemských škůdců v jejich okolí. Starší doložené spolky se týkaly měst ležících na Moravě a na česko moravském pomezí (1346, 1348), pozdější z roku 1366 (a patrně z roku 1351) pak měst v jihozápadních a severozápadních Čechách, tedy v bezpečnostně exponovaných příhraničních oblastech, které byly později spojeny s existencí krajských landfrýdů.⁵

Již v průběhu třicátých a čtyřicátých let 14. století získala řada královských měst v Čechách a na Moravě samostatnou trestní jurisdikci ve svém okolí nad zemskými škůdci a lupiči, v některých případech mohla zasáhnout i proti hradům a tvrzím ve své blízkosti, pokud byly sídlem ozbrojených družin ohrožujících bezpečnost města. Měštům zpravidla připadl zabavený majetek těchto zločinců, který mohl být použit na úhradu vzniklých škod a vynaložených nákladů.⁶

Král Václav IV. se na počátku své vlády pokusil zapojit královská města v Čechách do ochrany míru v zemi. V červenci a srpnu 1381 vydal sérii listin stejného znění, které byly určeny vybraným královským městům. Dnes je známo v originále či opise jedenáct z nich – pro Plzeň, Litoměřice, Kolín, České Budějovice, Klatovy, Louny, Mělník, Stříbro, Vysoké Mýto, Staré Město pražské a Menší Město pražské. Panovník městům udělil úřad popravce („*officium justiciarie siue poprawe*“) spojený s výkonem trestní jurisdikce v jejich okolí („*districtus*“). Uvedená města měla být při uplatňování této pravomoci podporována ostatními zemskými a královskými úředníky a také ostatními (krajskými) popravci.⁷ Tyto úřady byly tradičně vyhrazeny pro příslušníky významných šlechtických rodů, tedy pány. Z citovaných listin vyplývá, že král se snažil tento typ jurisdikce udělit vybraným královským městům, která se nacházela v různých částech Českého království. Nelze předpokládat, že by tato privilegia byla určena pro všechna královská města. Úřady popravců se tradičně vázaly na území krajů, citované listiny však pravděpodobně zmiňují pouze blízké okolí uvedených měst. Termín „*districtus*“ byl běžně používán ve 14. a 15. století pro označení krajů (vedle staršího

5 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (dále jen CDM), tomus VII. (1334–1349), edd. Petr Chlumecký – Josef Chytil, Brünn 1858–1864, s. 464–465, č. 636; s. 580–581, č. 803; *Codex juris municipalis regni Bohemiae* (dále jen CIM), díl II. (Privilegia královských měst venkovských z let 1225–1419), ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1895, s. 609–615, č. 422–423; D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 42–44; Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 39–40.

6 Jeden z nejstarších dokladů privilegií tohoto typu představuje listina pro město Brno z roku 1292 (CDM, tomus IV. (1268–1293), ed. Antonín Boček, Olomucii 1845, s. 385–387, č. 303). Z četných dokladů dále CDM VII, s. 317–318, č. 413; CDM, tomus VIII. (1350–1355), ed. Vincenc Brandl, Brünn 1874, s. 55, č. 87; CIM II, s. 336–338, č. 24; s. 364–365, č. 236; s. 400–402, č. 268; s. 402, č. 269; s. 402–403, č. 270; s. 404–410, č. 273; s. 417–418, č. 280; s. 452, č. 307; s. 577–579, č. 399.

7 CIM II, s. 734–737, č. 570–578; CIM, díl I. (Privilegia měst pražských), ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1886, s. 162–164, č. 99–100.

výrazu „*provincia*“),⁸ v daném případě však muselo jít jen o okolí (obvod) daných měst, neboť tyto obvody nejsou v listinách pojmenovány podle krajů, kde dotyčná města ležela, ale vždy názvem daného města. Znění listiny navíc výslovně uvádí, že král danému městu uděluje úřad popravce, jmenuje ho popravcem v daném obvodu a připojuje (připočítává) k ostatním popravcům daného obvodu (tedy fakticky krajským popravcům, kteří měli nad danou oblastí pravomoc).⁹ Starší úřady popravců, jejichž pravomoc se vztahovala na území celého kraje, tak nepochybně zůstaly v rukou šlechty.

Král udělením úřadu popravce posílil jurisdikci vybraných královských měst a nepochybně současně oslabil roli pánů jako dosud výhradních popravců v každém kraji (doloženo je také jmenování příslušníka nižší šlechty popravcem).¹⁰ Je otázkou, jaký byl rozdíl mezi pravomocí stíhat zemské škůdce ve svém okolí, kterou řada měst získala na základě panovnického privilegia v předchozím období, a udělením úřadu popravce. Rozsah pravomoci popravců byl širší než pouhé stíhání zemských škůdců,¹¹ na druhé straně je otázkou, zda úřad popravce udělený Václavem IV. uvedeným městům byl co do rozsahu pravomocí identický se stávajícími úřady krajských popravců, které byly tradičně v rukou šlechty.¹² V literatuře se často objevuje konstatování, že s tímto stavem nesouhlasili příslušníci vyšší šlechty. Konkrétnější doklady pro tuto dobu však chybí a otázka obsazení úřadů popravců se objevuje až v polovině devadesátých let jako jeden z požadavků panské jednoty vůči Václavovi IV. Ten ale ještě v roce 1400 udělil úřad popravce Novému Městu pražskému, a to po vzoru Starého Města.¹³

Od první poloviny osmdesátých let 14. století začalo narůstat napětí mezi Václavem IV. a příslušníky panských rodů, kteří nelibě nesli vzestup nižší šlechty ve strukturách pražského královského dvora. Současně se prohlubovaly také spory mezi králem a pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna. Nevraživost zúčastněných stran přešla

8 Srov. např. CIM II, s. 1005–1006, č. 771.

9 „... vobis committimus officium justicie siue poprawe districtus vestri Pylsnensis vosque justiciarios siue poprawczones districtus eiusdem constituimus et ipsius districtus justiciariorum siue poprawczonum numero presentibus aggregamus.“ – CIM II, s. 734, č. 570 (listina pro Plzeň).

10 B. RIEGER, *Zřízení krajské* I, s. 50, pozn. 2; M. MAREŠOVÁ, *Příspěvek*, s. 21.

11 K tomu viz citované práce k problematice popravců.

12 Srov. k tomu B. RIEGER, *Zřízení krajské* I, s. 47–52. M. MAREŠOVÁ, *Příspěvek*, s. 21, však nepřesně uvádí, že města získala „úřad krajských popravců“; jak bylo zmíněno, jurisdikce města se v daném případě patrně neměla týkat celého kraje.

13 M. MAREŠOVÁ, *Příspěvek*, s. 21; B. RIEGER, *Zřízení krajské* I, s. 50–51; CDM, Tomus XII. (1391–1399), ed. Vincenc Brandl, Brünn 1890, s. 286–288, č. 309; CIM I, s. 185, č. 117; *Codex Přemyslaeus. Regesten aus den Auszügen von den Hofkanzleiregistern Wenzels IV. aus der Zeit um und nach 1400* (Archiv český 39), ed. Ivan Hlaváček, Praha 2013, s. 48, č. 76.

v menší ozbrojené střety spojené s napadáním církevních statků i osob.¹⁴ Na Moravě již v letech 1381–1382 proběhla první etapa bojů mezi markrabími Joštem a Prokopem. Zejména tyto tzv. markraběcí války, které s přestávkami pokračovaly až do začátku 15. století, s sebou přinesly formování prvních větších bojových družin a s nimi spojené lokální ozbrojené konflikty provázené násilnými přepady a pleněním statků.¹⁵

Reakcí na vytváření různých ozbrojených družin, spolků a jednot, které ohrožovaly bezpečnost v Čechách, bylo vydání královského mandátu 2. června 1385. Král Václav na základě iniciativy markraběte Jošta, který v té době pobýval v Praze, zakázal všechny spolky a jednoty, ať už byly uzavřeny osobami jakéhokoliv postavení („*societates, foedera, colligationes et ligas per quoscunque, cujuscunque etiam status, dignitatis vel conditionis fuerint*“). Všichni byli povinni ve lhůtě 14 dní taková uskupení rozpustit nebo z nich vystoupit, nikdo neměl do takových spolků nadále vstupovat nebo je jakkoliv podporovat, a to pod trestem na základě panovníkova rozhodnutí. Mandát byl formulován pro královská města, kterým Václav IV. nařídil zadržet a uvěznit až do svého dalšího rozhodnutí všechny členy takových spolků, kteří by mandát nerespektovali a nacházeli se v daném městě nebo obvodu jeho jurisdikce. Toto panovníkovo rozhodnutí mělo být veřejně vyhlášeno na všech místech a trzích daného města. Panovník dále sdělil, že stejné instrukce obdrželi také popravci, purkrabí (tj. královských hradů) a další královští úředníci. Mandát se dochoval ve formulářové sbírce ve znění určeném městům, v daném případě jsou uvedeny Klatovy.¹⁶ Druhé dochované a zněním téměř shodné vyhotovení určené pro město Louny se zachovalo v opise ze 16. století v archivu uvedeného města.¹⁷ Královské opatření mělo zjevně celozemský charakter, není však zřejmé, zda bylo adresováno všem městům nebo směřovalo jen do vybraných oblastí (jakou mohl být Plzeňský kraj, kde ležely Klatovy), které byly nejvíce dotčeny vznikem uvedených uskupení.

Není asi náhodné, že na diecézní synodě konané v říjnu 1385 v Praze byla z podnětu arcibiskupa Jana z Jenštejna vydána statuta obsahující články týkající se zajetí či zabití duchovních osob. Situace byla z pohledu arcibiskupa natolik vyhrocená, že statuta

14 Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. 1361–1419. K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986, s. 165–181.

15 Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310–1423*, Praha 1999, s. 222–224; Václav ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*, Brno 2002, s. 170–179. Z početné literatury k bojovým družinám alespoň František HOFFMANN, *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*, Táborský archiv 6, 1994, s. 47–144. Nověji se souhrnem relevantní literatury D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 60–61, 102–103.

16 *Über Formelbücher zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte*, 2. Lieferung, ed. František Palacký, Prag 1847, s. 106–107, č. 115; CIM II, s. 766–767, č. 600; CDM, XI. Band (1375–1390), ed. Vincenc Brandl, Brünn 1885, s. 328, č. 359 (regist); V. ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě*, s. 215–216, 807 (markrabě Jošt je v Praze doložen 2. a 20. června 1385); D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 61.

17 Text otiskli Bohumír ROEDL – Karel MAREŠ, *Neznámé písemnosti Karla IV. a Václava IV. k severozápadním Čechám*, *Minulostí západočeského kraje* (dále jen MZK) 26, 1990, s. 199–200.

obsahují v úvodu ustanovení týkající se zajetí či přímo zabití arcibiskupa či biskupa ze strany nějakého vladaře („*princeps*“) – v takovém případě měl být vyhlášen interdikť nad celou arcidiecézí. V případě, že pachatelem byla níže postavená osoba, měl být interdikť vyhlášen v diecézi, kde ke skutku došlo, a dále ve všech diecézích, kde daná osoba měla statky. V případě zajetí či zabití nižšího preláta nebo kanovníka měly být tímto církevním trestem postiženy statky pachatele, u všech ostatních kleriků se interdikť týkal jen daného místa, kde ke skutku došlo. Statuta také výslovně odkázala na nutnost dodržování vybraných ustanovení z provinciálních statut z roku 1349; konkrétně šlo o články týkající se povinné úcty nižších duchovních vůči vyšším klerikům, zajetí duchovních ze strany světské moci a imunity církve a duchovních osob.¹⁸ Podle názoru Jiřího Spěvákka však byla tato opatření fakticky neúčinná, neboť zejména nižší klérus se obával uvedená ustanovení zachovávat.¹⁹

Bezpečnostní poměry v zemi se zhoršily také vlivem skutečnosti, že od května 1385 bylo v českých zemích formováno poměrně početné vojsko, jež mělo v Uhrách zajistit pozici a nároky Zikmunda Lucemburského. Vojenské tažení do Uher se odehrálo na podzim 1385 a pak znovu v dubnu následujícího roku. Opakované sbírání vojska způsobilo v Čechách a na Moravě vážné problémy a král Václav byl v listopadu 1386 nucen svolat shromáždění šlechty, na které byli pozváni i zástupci královských měst, ohledně zajištění míru a klidu v království („*in regno nostro Boemiae statum pacificum et tranquillum et ejusdem regni rempublicam feliciter procurandam*“). V každém (královském) městě měla být při vhodné příležitosti zveřejněna výzva, aby se v Praze přihlásili se svými nároky ti, jimž byl jejich majetek neoprávněně či nespravedlivě odebrán. Další podrobnosti však nejsou známy.²⁰

Zatímco v Čechách král Václav využíval stávající způsob zajištění zemské bezpečnosti zejména prostřednictvím popravců a královských měst (tento systém měl ale své zjevné limity), v říšské politice se snažil o prosazení celoříšského zemského míru jako nástroje pro zkliďnění vztahů mezi říšskými knížaty a městy. Jeho snahy ze začátku osmdesátých let, jež sledovaly povznesení jeho autority římského krále, však byly neúspěšné a podařilo se mu iniciovat jen dílčí landfrýdy zahrnující pouze některá knížata a města (1382). Hlavním úspěchem Václavovy „landfrýdní“ politiky bylo uzavření zemského míru se Švábským městským svazem na říšském sněmu v Chebu

18 *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, edd. Jaroslav V. Polc – Zdeňka Hledíková, Praha 2002, s. 229–231, č. 34; statuta z roku 1349, ibidem, s. 126–127, č. 13, čl. 16, 18. Srov. Jaroslav V. POLC, *Kapitoly z církevního života Čech podle předhusitského zákonodárství*, in: *Pražské arcibiskupství 1344–1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*, edd. Zdeňka Hledíková – Jaroslav V. Polc, Praha 1994, s. 43–45.

19 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 181–182. Počátky vážného rozkolu mezi králem a arcibiskupem Jenštejnem spadají do roku 1384, ibidem, s. 164–166.

20 *Über Formelbücher*, 2, s. 115–116, č. 129; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 185; D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 61.

v květnu 1389 na dobu šesti let s možným prodloužením (formulačně se landfrýd opíral o znění staršího zemského míru z roku 1378 pro Bavorsko a Franky). Nový landfrýd měl ukončit válečné střety, které v jižním Německu vypukly v roce 1388, jeho prosazení však naráželo na odpor některých měst, která v roce 1390 uzavřela nový spolek. Území zahrnující chebský landfrýd bylo rozděleno do několika okrsků (krajů), v rámci kterých byly vytvořeny i zvláštní orgány – osmičlenná rada zastoupena paritně příslušníky šlechty a zástupci měst a dále úřad hejtmána, jehož dosazoval přímo římský král a který mohl hlasovat s radou. V rozhodování o otázkách porušení míru tak získala převahu knížata. Pravomoci nad celým landfrýdem svěřil Václav IV. v červenci 1389 šestičlenné radě v čele s rýnským falckrabětem Ruprechtem I. Starším (zastoupeni byli i čeští šlechtici Hynek z Dubé a z Vízmburka a Bořivoj ze Svinař).²¹ V dubnu a červenci 1390 Václav IV. vytvořil další obvody chebského landfrýdu z vlastního Chebska a Vogtlandu a z území v Míšeňsku a Durynsku. Král se tak snažil zajistit mír v oblastech těsně sousedících na západě a severozápadě s Českým královstvím.²²

Král Václav IV. se snažil také posílit trestní jurisdikci města Chebu, které mělo v dané oblasti zásadní mocenské postavení. Základ jeho soudní pravomoci byl dán již staršími privilegii římskoněmeckých panovníků z let 1279 a 1305. Později do správy Chebska včetně ochrany zemského míru (1355) výrazně zasahoval Karel IV. Neklidné poměry na pomezí Čech a říše související s opakovanými útoky nižší šlechty z Chebska proti městu Chebu se odrazily ve dvou listinách Václava IV. z let 1386 a 1395, kterými Chebu potvrdil právo stíhat zemské škůdce s tím, že mu byli na požádání povinni pomoci také obyvatelé Českého království a říše. V roce 1400 pak král svěřil Chebským ochranu celé jejich země.²³

Z hlediska bezpečnosti byly exponovanými oblastmi také sousední Loketsko a kraje Plzeňský a Žatecký. Plzeňský kraj²⁴ lze z hlediska osídlení a majetkové držby charakterizovat jako území s poměrně výrazným zastoupením církevních institucí,

21 *Deutsche Reichstagakten unter König Wenzel*. II. Band (1388–1397), ed. Julius Weizsäcker, München 1874, s. 156–172, č. 71–74; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 147–151, 176–178, 186, 194–195; František KUBŮ, *Chebský městský stát. Počátky a vrcholné období do počátku 16. století*, České Budějovice 2006, s. 143–154; Lenka BOBKOVÁ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. IV.b 1310–1402, Praha – Litomyšl 2003, s. 320–326.

22 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 204–205.

23 CIM II, s. 93–97, č. 32; s. 144–145, č. 79; s. 523–524, č. 357; s. 780–781, č. 612; s. 870, č. 677; s. 940, č. 728; F. KUBŮ, *Chebský městský stát*, s. 50–54; nověji Vilém KNOLL, *Prokletí i usmíření. Několik kapitol z dějin trestního práva na Chebsku*, Plzeň 2022, s. 39–41.

24 K topografickému vymezení Plzeňského kraje viz Jaroslav ČECHURA, *Struktura pozemkové držby v západních Čechách na počátku husitské revoluce*, Sborník historický 31, 1985, s. 5–6; Zdeněk HOJDA – Jiří PEŠEK, *Osídlení a feudální rozdrobenost v Plzeňském kraji (na základě berního rejstříku z r. 1379)*, Historická geografie 18, 1979, s. 104–106. K topografií pohraničí podrobně Jiří JÁNSKÝ, *Kronika česko-bavorské hranice*, díl I. (1400–1426), Domažlice 2001, s. 9–23.

kteře držely necelých 37 % statků. Typickým znakem bylo vlastnictví celých vesnic a určitá koncentrace církevních majetků různých církevních institucí, které se tak výrazněji neprolínaly se šlechtickým zbožím. K nejvýznamnějším církevním pozemkovým vrchnostem patřily kláštery v Kladrubech, Plasech, Pomuku, Teplé a Chotěšově, johanitská komenda v Manětíně a také pražské arcibiskupství. Šlechtě náleželo 56,2 % z celkové pozemkové držby s tím, že berní rejstřík Plzeňského kraje z roku 1379 ukazuje výraznou rozdrobenost šlechtických statků náležejících téměř 400 držitelům. Mezi rody s největším pozemkovým vlastnictvím patřili páni ze Švamberka a z Rýzemberka, statky v kraji drželi i Rožmberkové a páni z Hradce.²⁵

V rámci Plzeňského kraje ležel i nevelký zeměpanský majetek (5 %), reprezentovaný důležitými pohraničními hrady již z přemyslovské doby Přimdou, Tachovem a Domažlicemi. V případě posledně jmenované lokality jde o městský hrad, který byl zbudován také ve Stříbře (doložen výslovně až v roce 1422) a pravděpodobně také v Klatovech. Později se mezi královské hrady v kraji zařadil hrad Preitenstein u Nečtin zbudovaný panovníkem ve třicátých letech 14. století, dále po polovině téhož století založený hrad Radyně (Karlskrone) a konečně také původně šlechtický hrad Rabštejn, zakoupený Karlem IV. v roce 1357. Nově zbudované, respektive získané hrady ležely ve vnitrozemí a jejich úlohou bylo posílit zeměpanskou moc v dané oblasti. Kolem pomezních hradů Tachova a Přimdy existovaly významné manské systémy. Manové se ve 14. století připomínají i u hradů Rabštejna a Radyně.²⁶ Ochranu pomezního hvozdu zajišťovali také domažličtí, tachovští a přimdečtí Chodové usedlí v jednotlivých vsích

25 Detailní rozbor majetkové držby v kraji podal J. ČECHURA, *Struktura*, s. 10–41; s mírně odlišnými výsledky Z. HOJDA – J. PEŠEK, *Osídlení a feudální rozdrobenost*, s. 110–133, a také Rostislav NOVÝ, *Vývoj sociální struktury Plzeňska ve 14.–17. století*, MZK 21, 1985, s. 157–166; k posledně citované studii pak kriticky Jaroslav ČECHURA, *Sociální struktura Plzeňska ve 14.–17. století a její zpracování*, MZK 23, 1987, s. 171–182, a znovu Rostislav NOVÝ, *Vývoj sociální struktury Plzeňska ve 14.–17. století a jeho reflexe*, MZK 23, 1987, s. 183–190. Ze starších prací Jaroslav ŠLAJER, *Husitství v našem kraji. Západní Čechy v husitském revolučním hnutí*, Plzeň 1963, s. 8–26; nověji přehledně Vladimír BYSTRICKÝ, *Západní Čechy v husitských válkách*, České Budějovice 2012, s. 41–56. K církevním majetkům detailněji Jaroslav ČECHURA, *Vývoj pozemkové držby kláštera v Teplé v době předhusitské*, MZK 24, 1988, s. 205–225; Idem, *Chotěšov v 15. století*, MZK 27, 1991, s. 51–78; Idem, *Statky kláštera Pomuk před rokem 1420*, MZK 31, 1997, s. 7–18; J. JÁNSKÝ, *Kronika*, I, s. 23–40. Důležitým tématem pro dějiny předhusitských západních Čech je problematika sekularizace – viz Jaroslav ČECHURA, *Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách na počátku husitské revoluce (v letech 1419–1420)*, *Právněhistorické studie* 29, 1989, s. 43–69.

26 J. ČECHURA, *Struktura*, s. 9, 24–29; Z. HOJDA – J. PEŠEK, *Osídlení a feudální rozdrobenost*, s. 115; k hradům přehledně Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 116–117, 254, 453–454, 461–462, 467–469, 471–472, 529, 548–549; nověji František ZÁRUBA, *Hrady doby přemyslovské I. Královské hrady, biskupská sídla, Chebsko*, Praha 2023, s. 127–137, 149–152, 399–401; Petr ROŽMBERSKÝ – Milan NOVOBILSKÝ, *Královský hrad Radyně*, Plzeň 2007, s. 6.

vázaných na uvedené královské hrady.²⁷ Městskou síť v předhusitském období představovalo 32 poddanských měst a především pět královských měst (podle doby založení): Stříbro, Klatovy, Domažlice, Tachov a (Nová) Plzeň. Také tato města a někteří jejich měšťané disponovali majetkovým zázemím na venkově (v souhrnu 1,9 % z celkové majetkové držby v kraji).²⁸

Královské hrady a města plnily důležitou roli ve strukturách zemského (trestního) soudnictví. V rámci Plzeňského kraje existovaly – podobně jako v některých jiných českých krajích – zemské (krajské) úřady spojené s výkonem soudnictví. Poprvé se plzeňský krajský „*iudex*“ připomíná patrně již v polovině 12. století, další doklady o sudím přicházejí v závěru téhož století a potom až od dvacátých let 13. století. Kromě sudího jsou v pramenech zmiňováni také další úředníci včetně komorníka a písaře.²⁹ Složitá struktura soudnictví a správy na úrovni provincií se projevila také v existenci menších „krajů“, tedy formálně vyčleněných území, mezi které v rámci širšího Plzeňska patřil Domažlický, Tachovský, Klatovský a Mežský (Stříbrský) kraj.³⁰

Základem zmiňovaného dělení byla zejména skutečnost, že „menší“ krajské úřady se místem své činnosti vázaly především ke královským městům (některé z nich byly, jak již bylo zmíněno, spojeny se zeměpanskými hrady). K samotné Plzeňské provincii se nejpozději od první poloviny 13. století vázal zemský soud, jenž byl pravděpodobně obdobou soudu pražských zemských úředníků, jak dokládá kromě jiného zpráva z roku 1284 (jde o listinu, kterou se pražští zemští úředníci obracejí na plzeňské ve věci statků chotěšovského kláštera). Zemské soudy existovaly i v dalších krajích v Čechách, s ohledem na terminologii Rožmberské knihy jsou označovány jako tzv. menší zemské soudy. V případě Plzeňského kraje však šlo pravděpodobně o významnější soud, což dokládá i jeden článek *Maiestas Carolina*, jenž zmiňuje, že úředníci Plzeňského kraje

27 J. ČECHURA, *Struktura*, s. 9, 26; k Chodům a jejich úloze při ochraně hranic a stezek podrobněji J. JÁNSKÝ, *Kronika*, I, s. 40–52; nověji také Eduard MAUR, *Chody, Chodovy a Chodové. Pokus o vymezení středověkých sídel Chodů toponomastickou metodou*, Západočeský historický sborník 5, 1999, s. 5–23.

28 J. ČECHURA, *Struktura*, s. 24–29, 39; Z. HOJDA – J. PEŠEK, *Osídlení a feudální rozdrobenost*, s. 111–116.

29 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále jen CDB), tomus I. (805–1197), ed. Gustav Friedrich, Pragae 1904–1907, s. 408–410, č. 396 (falzum k roku 1146: „*Heinramus iudex de Plizen*“); s. 356–358, č. 381 (falzum k roku 1048: Jan „*iudex totius provincie Pliznensis*“); CDB, Tom II. (1198–1230), ed. Gustav Friedrich, Pragae 1912, s. 210–213, č. 227; s. 247–248, č. 258; s. 248–251, č. 259; s. 306–307, č. 336; s. 310–311, č. 344. K dalším dokladům a souvislostem D. JANIŠ, *Zemské soudnictví*, s. 112–113; ze starších prací zejména August SEDLÁČEK, *O starém rozdělení Čech na kraje*, Praha 1921, s. 130–133. Srov. také Hermenegild JIREČEK, *O soudech župních neboli cudách*, Časopis Musea království českého 30, 1856, s. 79–111.

30 K jednotlivým dokladům A. SEDLÁČEK, *O starém rozdělení*, s. 133–137.

nepodléhají pražským nejvyšším zemským úředníkům.³¹

Ze 14. století se však dochovalo jen nemnoho zpráv – zmínit lze zejména ve formulářové sbírce dochovaný mandát markraběte Karla ze čtyřicátých let, kterým oznámil úředníkům Plzeňského kraje, že úřad krajského sudího („*officium zude predicte Pilsnensis provincie*“) získal Oto z Chrastu. Adresáty listiny byli krajští popravci Vilém z Landštejna a Petr z Rožmberka a dva komorníci (uvedení jen iniciálami) a další úředníci krajského soudu.³² Úřad popravců na Plzeňsku tak byl v rukou dvou významných pánů, jako tomu bylo i o několik let později, kdy v roce 1349 panovník jmenoval v témže kraji popravci Jindřicha z Hradce a Jošta z Rožmberka a zavázal vůči nim poslušností krajské (zemské) konšely, šlechtu, města i církevní instituce. O ostatních krajských úřednících není v mandátu zmínka.³³

Pozoruhodným faktem v uvedené formulářové písemnosti je fakt, že v kraji bylo více komorníků, což patrně dokládá i zmíněná listina z roku 1284. Jejím adresátem je sice jen jeden komorník (s iniciálou H.), kterého snad můžeme považovat za „hlavního“ krajského komorníka, zároveň se v textu zmiňují komorníci zemských soudů v Plzni a Stříbře („*de iudicio prouinciali in Pilzna vel in Mysa*“).³⁴ Vazbu soudních úředníků na Plzeň a Stříbro (a také Rakovník, který už ležel v sousedním kraji) dokládají již starší písemnosti od poloviny 13. století týkající se klášterních imunit (statky plaského kláštera ležely také na Rakovnicku).³⁵ V roce 1298 král Václav II. vyňal klášter v Teplé a jeho poddané z pravomoci krajských soudů ve Stříbře, Plzni, Domažlicích, Klatovech či kdekoliv jinde v království („*a Misensi, Pilznensi, Domazlicensi et Clatouiensi aliisque iudiciis provincialibus dicti regni*“) a podřídil je jurisdikci pražského zemského soudu.³⁶ Podle Rožmberské knihy a později i podle *Maiestas Carolina* se komorníci v krajích podíleli na doručování pŕuhonů v dané provincii a prováděli další úkony spojené mimo jiné s ohledáním míst dotčených závažnými delikty. Zápis z pŕuhonných knih z doby Václava IV. dokládá také platby krajským komorníkům za doručení pŕuhonů – sledovaný

31 D. JANIŠ, *Zemské soudnictví*, s. 111–115; listina z roku 1284 – RBM II, s. 568–569, č. 1315; *Maiestas Carolina*, s. 72–74, čl. 17.

32 *Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen (ca. 1336–1345)*, ed. Ferdinand Tadra, Wien 1882, s. 375–376, č. 55.

33 CDM VII, s. 661, č. 939.

34 RBM II, s. 568–569, č. 1315.

35 CDB, tomus IV/1 (1241–1253), edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Pragae 1962, s. 402–404, č. 233; CDB, tomus V/1 (1253–1266), edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Pragae 1974, s. 220–222, č. 137; CDB, tomus V/2 (1267–1278), edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Pragae 1981, s. 168–170, č. 583, atd.

36 RBM II, s. 765, č. 1780.

region byl rozdělen na Plzeňský, Klatovský a Stříbrský kraj.³⁷ Český překlad *Maiestas Carolina* z 15. století uvádí, že v Plzeňském kraji existovaly tři „úřady“, které měly zvláštní postavení; tento údaj byl ale do překladu doplněn, neboť v původním latinském textu *Maiestas* se nenachází.³⁸

Vazbu krajských úřadů a soudů na (královská) města dokládá jak Rožmberská kniha tak i později návrh zemského zákoníku *Maiestas Carolina*, podle kterého v jednotlivých krajích v opevněných městech vykonávají z pověření panovníka soudní pravomoc „cúdaři neboli soudci“ („*zudarii – id est iudices*“).³⁹ Podrobnější zprávy o činnosti a charakteru jednotlivých krajských soudů až na pár výjimek chybí,⁴⁰ listina z roku 1327 týkající se města Nymburka dokládá existenci krajského shromáždění (kolokvia) šlechty spojeného se zemským soudem, tedy model uplatňovaný patrně ve všech či většině krajů. Lze také zmínit, že k roku 1389 se připomínají plzeňské zemské desky („*per tabulas cude Plznensis*“).⁴¹

Otázka zemského soudnictví v českých krajích vyžaduje do budoucna podrobnější kritickou revizi. Role krajského zemského soudnictví ve druhé polovině 14. století patrně slábla – pražský zemský soud přijal v roce 1383 nálezy, podle kterého neměli být nadále před „menší“, tedy krajské soudy poháněni příslušníci panských rodů, zejména pak ti, kteří byli přísedícími tohoto soudu (výjimku tvořily žaloby k pražskému menšímu soudu).⁴² S problematikou zemské bezpečnosti a výkonem trestní jurisdikce pak souvisí odlišení zemských soudů s akuzačním řízením v civilních i trestních případech⁴³ od soudů s výlučně trestní jurisdikcí, které byly zpravidla označovány termínem *iudicium provinciale*, *lantgericht* či česky jako *poprava* a u kterých se přibližně od

37 D. JANIŠ, *Zemské soudnictví*, s. 113–114; *Maiestas Carolina*, s. 222–264; *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae – Pozůstatky desk zemských království českého* (dále jen RTT), tomus I., ed. Josef Emler, Praeae 1870, s. 92.

38 *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské* (dále jen AČ), díl III, ed. František Palacký, Praha 1844, s. 101: „A též ustavujem i prikazujem všem úředníkóm těch tří úřaduov v kraji Plzenském, ač jsou nepoddani v žádnú porobu, než v svobodě jsou vysazeni.“

39 D. JANIŠ, *Zemské soudnictví*, s. 115; *Maiestas Carolina*, s. 52–54, čl. 8.

40 Řadu zpráv shromáždil A. SEDLÁČEK, *O starém rozdělení*, s. 164–179.

41 *Codex juris bohemicus*, tomus II/2 (*Jus terrae atque jus curiae regiae saeculi XIV*), ed. Hermenegild JIREČEK, Praeae 1870, s. 11; desky byly vedeny i v dalších významných královských městech – A. SEDLÁČEK, *O starém rozdělení*, s. 33, 166–180.

42 RTT I, s. 479; A. SEDLÁČEK, *O starém rozdělení*, s. 58.

43 Srov. *Maiestas Carolina*, s. 222–264.

poloviny 14. století uplatnil inkviziční typ řízení (spojený s užitím tortury).⁴⁴ Je pravděpodobné, že v případě zmiňovaných soudů ve Stříbře, Domažlicích a Klatovech šlo původně o „menší“ soudy, které si ve 14. století ponechaly zejména trestní jurisdikci vykonávanou ex officio a směřující k ochraně bezpečnosti a míru v regionu. Jedním z dokladů je listina Karla IV. z června 1349, kdy zastavil Jindřichovi z Hradce a jeho bratrům hrad a město Domažlice „s krajským soudem“ („*cum iudicio provinciali*“).⁴⁵ Jak již bylo zmíněno, Jindřich se v téže době stal jedním z popravců v Plzeňském kraji. Panovnické privilegium pro Domažlice z ledna 1349 současně dokládá vymezení jurisdikce tohoto soudu (výslovně uvádí jurisdikci domažlického hejtmana nebo purkrabího) vůči měšťanům, kteří měli v případě spáchání deliktu podléhat pouze vlastnímu městskému soudu.⁴⁶

V naznačených souvislostech se pak nabízí otázka, jak vypadala struktura trestního soudnictví na předhusitském Plzeňsku (resp. i v dalších krajích). Významná pozice v otázce ochrany zemského míru a bezpečnosti nepochybně náležela krajským popravcům, neboť tento typ úřadu byl v době Karlovy vlády obsazován pravděpodobně jen příslušníky panských rodů. Jak dokládají rožmberské písemnosti, popravci měli pro výkon pravomocí vlastní úředníky z řad své klientely (také ti byli označováni jako „*popravce*“ či „*lantricher*“).⁴⁷ Vedle popravců působili v krajích zemští konšelé, kteří byli dosazováni patrně z řad méně významných rodů a jejichž úkolem byla kromě jiného proskripce pachatelů závažných deliktů (podle ustanovení *Maiestas Carolina* však nesměli proskripovat nikoho z příslušníků panských rodů, to mohli učinit jen popravci).⁴⁸ Dále v kraji existovaly zmiňované soudy s trestní jurisdikcí (*iudicium provinciale*) vázané k hradům (a městům); zde vykonávali pravomoc království purkrabí či hejtmani, v případě zástavy takového majetku pak zástavní věřitel prostřednictvím svých úředníků. Trestní jurisdikci ve vztahu k deliktům porušujících bezpečnost a mír mohla na základě panovnického privilegia disponovat také královská města. Jurisdikce měst založená na městském právu se zpočátku týkala jen obvodu

44 Vývoj tohoto typu soudů byl nedávno důkladně analyzován pro moravské poměry, srov. Libor JAN, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000, s. 42–65; D. JANIŠ, *Zemské soudnictví*, s. 215–232. Ke starším vilikacím i pro české poměry zejména Libor JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006, s. 447–455. K inkviziční formě řízení (s ohledem na města) Petr KREUZ, *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*, in: Jindřich Francek (ed.), *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.–18. století*. Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995, Pardubice 1996, s. 83–91.

45 RBM, Pars V. (1346–1355), Fasciculus 2 (1348–1350), edd. Blažena Rynešová – Jiří Spěváček, Praha 1960, s. 331, č. 663.

46 CIM II, s. 427–428, č. 287; s. 430–431, č. 290.

47 *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*, ed. Adolf Kalný, Třeboň 1993, s. 7, 23; Jaroslav KADLEC, *Dějiny kláštera Svaté Koruny, České Budějovice 1949*, s. 250, č. 5.

48 *Maiestas Carolina*, s. 219–220, čl. 118–119.

samotného města, případně i předměstí, od přelomu 13. a 14. století se objevují, jak již bylo uvedeno, privilegia umožňující městům zasáhnout ve svém okolí proti zemským škůdcům a v některých případech i jejich opevněným sídlům.⁴⁹ Pravděpodobně do roku 1351 spadá mandát Karla IV., kterým se obrátil na čtyři sousedící města ležící v jihozápadních Čechách – Domažlice, Klatovy, Sušice a Kašperské Hory (ve formulářové sbírce se dochovala jen listina pro Domažlice). Tato města měla na králův příkaz uzavřít spolek („*in societatem unam*“) k zajištění míru ve svém okolí; spolek měl být zajištěn složením „osobních“ přísah (snad ze strany městských rad). Uvedená města měla koordinovat svůj postup proti „lupičům, uprchlíkům, zlodějům nebo jiných rušitelům míru a psancům“ („*omnes spoliatores, profugos, fures seu alios quoscumque pacis turbatores ac proscriptos*“). O zásazích proti zločincům měl být informován panovník (tak aby tato činnost mohla být zřejmě koordinována na celozemské úrovni). Při stíhání zločinců si města měla přizvat na radu další „poctivé muže“ z Plzeňského kraje a v případě stíhání zločinců v sousední provincii také z Prácheňského kraje, neboť v něm ležela města Sušice a Kašperské Hory. Bližší specifikace ohledně těchto „mužů“ ale není uvedena, s ohledem na kontext dané problematiky můžeme předpokládat, že šlo o příslušníky šlechty, snad z řad krajských úředníků. Nedochovaná Karlova listina pro Klatovy z července 1370 (známá jen z dobového regestu) dokládá, že panovník s odstupem času zřejmě znovu vybízel jmenované město a jeho sousedy ke společnému postupu proti zločincům v jejich okolí.⁵⁰ Jak již bylo zmíněno výše, Plzeň, Klatovy a Stříbro patřily mezi města, která v roce 1381 získala od krále úřad popravcy pro své okolí.⁵¹

Nabízí se otázka, jaké byly vztahy mezi výše uvedenými institucemi s trestní pravomocí – ovšem s vědomím toho, že uvedené písemnosti pocházejí z různé doby a nelze je bez dalšího vnímat jako zachycení situace v jednom časovém bodě. Navíc uvedené prameny představují v zásadě „normu“, která neukazuje na faktický stav ochrany zemského míru. Opakovaná ustanovení týkající se nutnosti postihu zemských škůdců však zřetelně naznačují na bezpečnostní problémy v zemi. Znění citovaného Václavova mandátu z roku 1381 v zásadě nabízí poměrně jednoduchý vztah na principu koexistence („nepřekážení“) a zároveň vzájemné podpory a pomoci, který lze nalézt v celé řadě podobných písemností. Král nařídil všem „komorníkům, sudím, purkrabím a krajským popravcům“ („*camerariis, czudariis, burggrauis, viceburggrauis*

49 Srov. např. CIM II, s. 336–338, č. 214; s. 396–397, č. 262; s. 400–403, č. 268–270; s. 404–410, č. 273; s. 609–614, č. 422, atd.

50 CIM II, s. 614–615, č. 423 (nedatovanou listinu editor zařadil k roku 1366, Karel IV. jako vydavatel ale není uveden s císařskou hodností; proto spadá patrně do roku 1351, jak naznačuje nedochovaná listina pro Klatovy z roku 1351 – Ibidem, s. 452, č. 307); listina z roku 1370 – Ibidem, s. 630, č. 437.

51 CIM II, s. 734–735, č. 570; s. 736, č. 574; s. 737, č. 577.

ac omnibus aliis poprawczonibus regni nostri Boemie“), tedy královským úředníkům v provinciích, a také všem městům a obyvatelům země, aby uvedeným městům ve výkonu úřadu popravky nekladli žádné překážky, a naopak jim měli na základě výzvy jakkoliv pomoci.⁵²

Nejnižší „vrstvu“ trestního soudnictví pak tvořily hrdelní soudy jednotlivých světských i církevních pozemkových vrchností, které byly zpravidla vázány na vybraná poddanská města. Jejich zapojení do stíhání zemských škůdců a nepřátel nebylo systematické, ovšem i na těchto soudech byli vyslýcháni zadržení delikventi (často s použitím tortury) a zápisy výslechů byly vzájemně vyměňovány s dalšími institucemi s trestní jurisdikcí, jak dokládá rožmberská popravčí kniha či jihlavské popravčí zápisy.⁵³ Nejpozději v polovině 14. století byla zakotvena povinnost vztahující se na pozemkové vrchnosti a jejich poddané týkající se pomoci zemským úředníkům (popravcům vilikům a dalším) při pronásledování zemských škůdců, jak dokládá i listina Karla IV. pro Jihlavu z 3. května 1348, kterou tomuto městu oznámil závěry obecného sněmu, jenž se v Praze konal za účasti pánů i příslušníků nižší šlechty z Čech i Moravy.⁵⁴

V průběhu devadesátých let propukly naplno spory mezi králem Václavem a některými příslušníky panských rodů, který vyústily v řadu ozbrojených střetů.⁵⁵ Řada z nich se týkala sledovaného regionu širšího Plzeňska. Jejich významnými aktéry byli příslušníci rodů pánů ze Švamberka a z Rýzmburka. V dubnu 1394 napadli Boreš mladší (zvaný Morávek) z Rýzmburka a z Bečova a bratři Bušek (Bohuslav IV.) a Bohuslav (V.) ze Švamberka ve spojení s několika příslušníky nižší šlechty, patrně z řad vlastní klientely, statky milevského kláštera a vyplenili hrad a farní kostel sv. Jana v Toužimi, která ležela nedaleko rýzmburského Bečova. Útočníci pobrali také všechny dávky plynoucí z okolních vesnic a zajali toužimského probošta Jiřího, který byl uvězněn na hradě Oseku (Rýzmburku).⁵⁶ K události došlo v době vzniku panské jednoty, formálně ustavené počátkem května téhož roku, k jejímž zakladatelům patřil také zmiňovaný Boreš mladší z Rýzmburka.⁵⁷

52 Ibidem, s. 734–735, č. 570.

53 *Popravčí kniha*, s. 9–10; *Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405–1457 (Archiv český XXXVIII)*, ed. František Hoffmann, Praha 2000, s. XXXI–XXXII.

54 CDM VII, s. 572–573, č. 789; B. RIEGER, *Zřízení krajské I*, s. 48; D. JANÍŠ, *Landfrýdy*, s. 42–43; Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 32–33.

55 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 200–201 (válka s pány z Biberštejna a s Markvartem z Vartenberka).

56 Ferdinand TADRA, *Knihy protokolů auditorů papežských z konce 14. století*, in: *Věstník Královské české společnosti nauk, Třída filosoficko – historicko – filologická*, 1893, č. 4, Praha 1894, s. 7–8; s. 25–30, č. 7; Jiří JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka. Pětisetletá sága rodu s erbem labutě*, Domažlice 2006, s. 40.

57 Tomáš VELÍMSKÝ, *Hrabišici. Páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 200–201. Člena panské jednoty a útočníka na Toužim označuje jako Boreše (IX.) mladšího, Boreše řečeného Morávek pak hypoteticky ztotožňuje s jeho bratrem Borešem (XI.) nejmladším. Domnívám se ale, že šlo přímo o Boreše (IX.). K jednotě CDM XII, s. 188, č. 193.

Královské vojsko, které na pokyn Václava IV. svolal nejvyšší purkrabí Ota z Bergova, však nezasáhlo proti odbojníkům, ale 8. května proti králi, jenž byl zajat z rozhodnutí členů panské jednoty. Následující události byly již v literatuře opakovaně detailně analyzovány. Z hlediska bezpečnosti vyvolalo zajetí Václava IV. v zemi neklid spojený s řadou ozbrojených konfliktů a násilných přepadů. Král se po svém propuštění ze zajetí v srpnu 1394 kromě jiného zavázal, že členům panské jednoty budou vydány všechny jejich obsazené hrady a tvrze a obě strany propustí své zajatce.⁵⁸ Smír mezi oběma stranami však netrval dlouho a už v prosinci 1394 se na schůzce v Českých Budějovicích zformovala nová koalice proti králi, která byla posílena také spojenectvím s rakouskými vévody. Koncem dubna 1395 se k panské jednotě formálně připojili také bratři Boreš starší a Boreš mladší z Rýzmburka a již zmiňovaní bratři Bušek a Bohuslav ze Švamberka. Posledně jmenovaní však zjevně náleželi mezi členy jednoty už v předchozím roce.⁵⁹

Švamberkové ve spojení s Jindřichem z Plavna v dubnu 1395 přepadli a zajali někde u Tachova posly ze Štrasburku, kteří se vraceli od krále zpět do říše, a uvěznili je na svém hradě Krasíkově. Václav IV. za původce tohoto činu a odboje panské jednoty označil markraběte Jošta a nechal jej v červnu 1395 na několik týdnů uvěznit. Současně přikázal svému rádci a dvořanu Bořivojovi ze Svinař zverbovat vojsko v západních Čechách a Horní Falcí a vytáhnout proti Švamberkům, kteří za propuštění zajatců požadovali výkupné jako náhradu údajně dlužného žoldu. Král chtěl patrně vojensky zasáhnout i proti dalším členům jednoty, hrozící konflikt byl nakonec odvrácen, neboť král nedisponoval dostatečnou vojenskou hotovostí. Vojenská výprava proti Švamberkům se však pravděpodobně neuskutečnila, neboť na obranu švamberských statků se zformovalo vojsko členů panské jednoty. Následná vyjednávání o propuštění zajatců byla neúspěšná a Švamberkové nakonec získali za zajaté posly požadované výkupné.⁶⁰

Nevraživost krále Václava vůči panské jednotě souvisela s vynucenými závazky obsaženými v listině vydané na hradě Žebráku 30. května 1395. Dokument obsahoval řadu bodů, které se týkaly chodu klíčových zemských institucí (zemského soudu), úřadů (zejména krajských popravců a zemských konšelů) a dalších otázek ochrany

58 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 232–240; V. ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě*, s. 358–365; Lenka BOBKOVÁ – Tomáš VELIČKA a kol., *Jan Zhořelecký. Třetí syn Karla IV.*, Praha 2016, s. 99–102; L. BOBKOVÁ – M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny*, IV.b, s. 348–362; V. BYSTRICKÝ, *Západní Čechy*, s. 40–41.

59 CDM XII, s. 240, č. 251; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 41; Jaroslav ČECHURA, *Švamberkové v proměnách pěti století*, Praha 2023, s. 33; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 242.

60 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 251; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 41; V. ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě*, s. 381–383; nejpřesněji popisuje události Jiří JÁNSKÝ, *Páni z Rýzmburka, Skály a Švihova*, díl I., Domažlice 2020, s. 132–135.

míru a bezpečnosti v zemi.⁶¹ Požadavky pánů vůči králi zjevně nijak nepřekročily starší model mocenského uspořádání země; ostatně v řadě bodů se zdůrazňuje dodržování „starých obyčejů“. Dočasný náznak smíru na počátku léta roku 1395 byl vystřídán novým napětím ve vztahu k jednotě, která měla k dispozici vojenskou hotovost, jak dokládá listina vydaná 20. září 1395 v Českých Budějovicích markrabětem Joštem, Jindřichem z Rožmberka, Břeňkem Švihovským z Rýzemberka a Skály a Buškem ze Švamberka ve věci žoldu pro najaté rakouské rytíře a jejich žoldnéře. Vojsko jednoty obsadilo královské město Vodňany a dobylo královský hrad Kuglvajt, jenž byl rozbořen (později s přilehlými statky připadl Rožmberkům).⁶² Zatímco Bušek se později již nepřipomíná, Břeňek ze Skály, jak se v písemnostech z této doby tituloval, představoval dalšího významného západočeského pána (po Švambercích druhého nejmajetnějšího), který patřil mezi zakládající členy panské jednoty (v listinách je uváděn zpravidla v pořadí jako třetí po Jindřichovi z Rožmberka a Jindřichovi z Hradce).⁶³

V únoru 1396 přijel do Prahy Zikmund Lucemburský, který se hned aktivně zapojil do usmíření konfliktu mezi Václavem IV. a panskou jednotou, jejíž členové byli pozváni na jednání do Prahy na základě průvodních listů (glejtů). Jeden z nich, z 25. února, byl určen pro přední představitele jednoty z řad západočeské šlechty (a jejich doprovod): bratry Boreše (staršího) a Boreše (mladšího) z Rýzmburka, Bohuslava ze Švamberka, Půtu (Břeňkův bratr)⁶⁴ a Půtu (Břeňkův syn) ze Skály (z Rýzemberka) a Jana z Herštejna. Pozoruhodné je, že glejt pro markraběte Jošta, Jindřicha z Rožmberka, Jindřicha z Hradce a Břeňka ze Skály byl vydán až 11. března 1396, což snad ukazuje na jistou opatrnost předních členů jednoty při vyjednávání.⁶⁵ Rozhodčí výrok vynesený králem Zikmundem a markrabětem Joštem přinesl jisté urovnání sporů Václava IV. s pány v podobě uznání některých požadavků vtělených dříve do úmluv přijatých na Žebráku v květnu předchozího roku. Přijatá opatření měla do země přinést požadovaný „mír a pokoj“ („*fride und gemache*“). Představitelé jednoty získali významné zemské a dvorské úřady a také místo v královské radě. Lze doplnit, že jeden z Borešů z Rýzmburka a Bohuslav ze Švamberka se společně s dalšími pány podíleli na vraždě čtyř členů královské rady na Karlštejně; o podílu Břeňka ze Skály není nic známo.⁶⁶

61 AČ I, ed. František Palacký, Praha 1840, s. 56–58, č. 5; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 246–247.

62 CDM XII, s. 224–225, č. 233 (s chybným datem); s. 263, č. 281; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 253; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 41; Idem, *Páni z Rýzemberka*, s. 134; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 3. Budějovsko, Praha 1884, s. 81.

63 J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 128–142; AČ I, s. 52–53, č. 1.

64 K Půtovi J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 124–128.

65 CDM XII, s. 275–277, č. 297–299; s. 281–282, č. 304; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 255; J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 135.

66 CDM XII, s. 283–285, č. 306; s. 286–288, č. 309; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 255–257, 273–274; J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 136–137; V. ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě*, s. 426–428.

Některé z písemností, které vznikly v prvních letech konfliktu mezi Václavem IV. a panskou jednotou, dokládají také snahy o obnovu míru a bezpečnosti v zemi – tato problematika byla ostatně zřetelně zastoupena v citovaných požadavcích pánů vůči králi. Členové jednoty usilovali krátce po králově internaci o ukliďnění poměrů v zemi a za tím účelem byl jménem krále Václava IV. vydán 15. května 1394 mandát (dochovaná formulářová verze pro města Plzeňského kraje), který svolával příslušníky šlechty všech stupňů („*omnes et singuli barones, nobiles, milites, clientes atque terrigenae in districtu vestro [tj. měst] residentes*“) před krále do Prahy („*apud nos in Praga*“) ke dni 31. května 1394. Důvodem bylo jednání o míru a klidu v království („*de pace et tranquillitate regni nostri Boemie et ipsius re publica tractare volumus*“). Každý, kdo by se nedostavil, měl být považován za rušitele míru. Nařízeno bylo veřejné vyhlášení královského mandátu v uvedených městech v době trhu nebo svátků. Uvedené shromáždění mělo mít mimořádný charakter, a nebyl to tedy (v té době ještě neexistující) zemský sněm, neboť pozváni byli jen příslušníci šlechty a jejich klientela. Zda se tento „sněm“ uskutečnil, není jasné, pravděpodobně ano, neboť 12. června bylo zahájeno zasedání zemského soudu a uvedené shromáždění mu patrně předcházelo.⁶⁷ Podobně o rok později, 23. května 1395 vydal Václav IV. mandát, kterým nařídil městům vyhlásit, že všichni obyvatelé, rytíři, klienti a měšťané, kteří byli ve služebném nebo poddanském poměru ke králi nebo pánům („*omnes et singuli terrigenae, utpote milites et clientes, cives et oppidani, sive ad nos, sive ad barones regni pertineant*“) se měli dostavit o tzv. suchých dnech, tedy v době, kdy zasedal zemský soud, ohledně sporů o neprávem zabrané statky. I v tomto případě tedy klíčová role náležela zemskému soudu, navíc u poddaných byla účast na sněmu vyloučena.⁶⁸

Sesazení Václava IV. z trůnu římského krále vedlo k oslabení Lucemburků a nově zvolený římský král Ruprecht III. Falcký se snažil nabytou pozici upevnit válečnou kampaní proti Václavovi. Na počátku března roku 1400 vypukla válka na pomezí Českého království a říšských teritorii spojená s obsazováním českých lén v říši. Vpád míšeňského vojska až ke Praze a vytvoření široké koalice proti českému králi vedlo Václava IV. v srpnu 1401 k uzavření smíru s panskou jednotou. Průvodním jevem válečných operací bylo výrazné zhoršení už tak špatných bezpečnostních poměrů v zemi, zejména pak v západním pohraničí.⁶⁹

67 *Über Formelbücher 2*, s. 117–118, č. 132; D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 67–68; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 234; Jaroslav MEZNÍK, *Český zemský sněm za Václava IV.*, in: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (eds.), *Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, 1. sv., Praha 1994, s. 204–205.

68 *Über Formelbücher 2*, s. 118, č. 133; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 250; J. MEZNÍK, *Český zemský sněm*, s. 205–206.

69 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 324–330; J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 138–140; smír z 12. srpna 1401 – AČ I, s. 66–68, č. 11.

Pro zajištění bezpečnosti a míru v zemi v normativní rovině měly význam dvě obsáhlá usnesení českého zemského soudu z let 1402 a 1404. Na počátku února 1402 byla v Hradci Králové uzavřena dohoda mezi Václavem IV. a jeho bratrem Zikmundem týkající se úpravy mocenských poměrů v Českém království, kde se vlády fakticky ujal Zikmund.⁷⁰ Pod Zikmundovým osobním předsednictvím zasedl 18. února zemský soud, jehož výsledné usnesení (nález) zakazovalo domácím obyvatelům účast na válečných akcích proti České koruně (zjevně v reakci na vpády z říše) a zahrnovalo ustanovení ohledně zemské bezpečnosti. Nikdo z obyvatel země jakéhokoliv stavu nesměl na svém panství či opevněném sídle přechovávat a podporovat žádného „zemského zhůbce a škuodce“; trestem byla ztráta majetku a prohlášení za psance (svědectví ve věci měli podat krajští popravci). Navazující článek se týkal činnosti popravců a krajských konšelů, jejichž úkolem bylo stíhání a usvědčení zemských škůdců. Nález ale zakazoval těmto úředníkům plenit statky pachatele – mohl být zabaven jen oděv, jízdní koně a to, co by pokrylo náklady na kata („*což s kata jest dosti*“). Pokud stíhaná osoba nebyla do měsíce zadržena, měla být ve městech a krajích podle obvyklých zvyklostí prohlášena za psance. Závěrečná formule nálezu zapovídala všechny další násilné činy („*všecka branie mocí, všecko násilé, odpovědi, stráže i vsecky nátisky*“), přičemž neměla hrát žádný význam skutečnost, zda předtím došlo, či nedošlo k formálnímu vyhlášení nepřátelství („*bud' odpovědi neb neodpovědi*“). Porušení těchto ustanovení bylo trestáno ztrátou majetku a prohlášením za psance.⁷¹

Druhé uvěznění krále Václava IV. v březnu 1402 znovu rozbouřilo poměry v Čechách, kdy proti sobě stála Zikmundova strana podporovaná členy panské jednoty a Václavova strana, v jejímž čele stál markrabě Prokop (jenž byl vzápětí také Zikmundem zajat). V zemi propukla lokální válka, ve které hrály důležitou roli hrady a ozbrojené družiny. Situace se poněkud uklidnila až na podzim 1403 poté, co se Václav IV. dostal z internace. Snahy o obnovu zemského míru se odrazily na jednání českého zemského soudu v prosinci 1404, kdy byl pány přijat nález týkající se zákazu obchodu s kradenými a ve válce získanými věcmi („*aby ižádný člověk ani zemenín kteréhožkoli řádu nepřijímal ani kupoval ižádných věcí válkami nebo lapkováním braných, ani zájmuov ani plenuov*“) pod trestem smrti a ztráty statků. Součinnost v dané věci měla vykonávat královská města s krajskými popravci. Mezi přísedícími zemského soudu se připomíná Břeněk z Rýzmburka a jeho syn Půta, Švamberky reprezentovali bratři Racek a Jan.⁷² Objevují

70 J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 334–336; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. V. 1402–1437, Praha – Litomyšl 2000, s. 72–73.

71 RTT I, s. 594–595; text byl zařazen také do právní knihy Ondřeje z Dubé – *Nejvyššího sudího království českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*, ed. František Čáda, Praha 1930, s. 162–165, čl. 106–111; P. ČORNEJ, *Velké dějiny V.*, s. 73; D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 83–84.

72 RTT II, s. 5, 10; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 357.

se zde také bratři Albrecht a Herbord z Kolovrat, příslušníci rodu, který v následujících dějinách Plzeňského kraje a krajského landfrýdu sehrál důležitou roli. Albrecht byl držitelem hradů Krašova, Libštejna a Eisenberku.⁷³ Na konci roku 1391 Václav IV. udělil Albrechtovi z Kolovrat „úřad popravce k hradu Krašovu“ („*officium justiciarie siue poprawe ad castrum Crassaw*“) v Plzeňském a Žateckém kraji. Tento úřad připojil k počtu ostatních popravců a všem královským úředníkům a městům v zemi přikázal nového popravce podporovat. Uvedený úřad popravce byl poněkud nestandardní, neboť se vázal k určitému hradu (situace připomíná starší trestní jurisdikci vázanou k hradům – *iudicium provinciale*) a zároveň se vázal ke dvěma krajům (jmenování určité osoby popravcem ve dvou či dokonce třech krajích však nebylo výjimečné).⁷⁴

V návaznosti na předchozí rozhodnutí zemského soudu jmenoval Václav IV. počátkem ledna roku 1405 v jedenácti českých krajích popravce z řad českých pánů a v příslušných dekretch vyhlásil zmiňované nálezy z let 1402 a 1404. Popravcem v Litoměřickém a Plzeňském kraji se stal Oldřich Zajíc z Házmburka, držitel hradu Přimda. Zda byl v Plzeňském kraji jmenován i další popravce, není známo, jmenovací listiny se patrně nedochovaly v úplnosti. Král Václav současně sdělil jednotlivým královským městům (dochovaly listiny pro Plzeň a Klatovy) obsah uvedených nálezů a přikázal jim, aby byla nápomocna popravcům ve svém kraji při stíhání zemských škůdců („*maleficorum, raptorum et oppressorum dicti regni Boemie et incolarum ipsius*“). Uvedené rozhodnutí mělo být veřejně ústně vyhlášeno v době trhu v každém z měst.⁷⁵ Václav IV. se uvedeným rozhodnutím podřídil požadavkům panské jednoty z dubna 1396, které se kromě jiného týkaly výkonu práva popravky v krajích ze strany pánů podle „starobylého obyčeje“.⁷⁶ Dílčích královských mandátů bylo vydáno patrně víc, v archivu města Loun se dochoval opis mandátu ze 17. srpna (patrně) roku 1405, kterým panovník oznamoval ukončení sporů s českými pány a přikázal, aby na veřejných místech, v kostelích a na trzích byl vyhlášen zákaz dalších násilných střetů, násilného obsazování cizích statků a přeprodávání kradených věcí.⁷⁷

Přijatá opatření z let 1402 a 1404 tak představují do jisté míry paralelu k celozemské-

73 Ke Kolovratům František GRUNT, *Počátky a vzestup pánů z Kolovrat v západních Čechách*, MZK 37, 2002, s. 7–23, zde s. 9–11; Idem, *Bratři Kolovratové v husitské revoluci. Cesta rodové politiky mezi katolíky a kališníky*, Dějiny a současnost 25, č. 5, 2003, s. 29–32.

74 *Archiv Koruny české V. Katalog listin z let 1378–1437*, ed. Antonín Haas, Praha 1947, s. 55–56, č. 87; Národní archiv Praha, f. Archiv České koruny, inv. č. 1296; B. RIEGER, *Zřízení krajské I*, s. 50, pozn. 8; F. GRUNT, *Počátky*, s. 10.

75 *Archiv Koruny české V*, s. 103–115, č. 164–183; CIM II, s. 1000–1010, č. 771–780; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 358–359; P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 78; Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 46–47; B. RIEGER, *Zřízení krajské I*, s. 52.

76 Srov. výše; CDM XII, s. 286–288, č. 309.

77 B. ROEDL – K. MAREŠ, *Neznámé písemnosti*, s. 205.

mu landfrýdu, neboť obsahují základní pravidla pro stíhání zemských škůdců. Rozhodnutí nebylo učiněno na smluvním principu, jak je tomu například u raných moravských landfrýdů z let 1396 a 1412, ale jako obecný náleží českého zemského soudu, který byl bez výjimky závazný pro všechny obyvatele země. Tento postup ukazuje jednoznačně dominantní postavení panských rodů (panské jednoty), které využily svoji nezpochybnitelnou roli v rámci zemského soudnictví. Uplatňování těchto „landfrýdních“ pravidel tak bylo v rukou tradičních institucí, tedy krajských popravců, jejichž činnost tím byla na počátku 15. století zřejmě plně obnovena a jejichž jurisdikce byla v nálezech jasně definována.⁷⁸

Průvodním jevem „velkých“ politických a vojenských událostí byl v předhusitské době již zmiňovaný fenomén bojových družin. Jejich činnost neměla jen kriminální rozměr (lapkovství, únosy apod.), ale měla i výrazné politické a mocenské pozadí, jak zřetelně ukazuje situace v západních Čechách. Jak ukázal Eduard Maur, až do smíru krále s panskou jednotou v roce 1404 fakticky splývala loupeživá činnost některých šlechticů ze západních Čech s konfliktem mezi jednotou a královskou stranou.⁷⁹ I po obnově zemského míru v letech 1404–1405 však řada pánů pokračovala ve faktickém odboji proti králi a jeho straně, k soukromým válkám navíc přistoupily i četné spory mezi bývalými členy panské jednoty. Zejména Jindřich z Rožmberka, jeden z jejich čelných a vlivných představitelů, zaujal prokrálovské postoje a s ohledem na své majetkové zájmy v západních Čechách se dostal do konfliktu s některými rody, zejména Rýzmborskými z Janovic, držiteli Domažlic a některých dalších statků.⁸⁰

K odbojné šlechtě patřili někteří členové rodu Švamberků a také Rýzmberků. Rožmberské popravčí zápisy a další prameny dokládají existenci ozbrojené družiny vázané na hrad Skála, ležící u Přeštic přibližně v polovině cesty mezi Plzní a Klatovy. Hrad patřil již zmiňovanému Půtovi ze Skály, který byl společně s bratrem Břeňkem členem panské jednoty. Sám Půta sídlil především na hradě Rabí a na Skále měl posádku, jejíž členové byli ve spojení s lapkovským tovaryštvem, které bylo vedeno příslušníky nižší šlechty – snad z řad rýzmborské klientely. Podle citovaných zápisů přepadali a olupovali zejména kupce na okolních cestách a jejich činnost se tak negativně dotýkala blízkých měst. Pravděpodobně v roce 1398 však členové družiny přepadli klatovské radní, kteří převáželi vybranou královskou berní. Královské vojsko, které v té době obléhalo nedaleké Horažďovice, přitáhlo k hradu Skála a oblehlo jej. Podle názoru Jiřího Jánského bylo obléhání přerušeno uzavřením příměří mezi králem

78 D. JANIŠ, *Landfrýdy*, s. 85.

79 Eduard MAUR, *Lokální zástí a předpoklady husitství v západních Čechách*, MZK 29, 1994, s. 23–24.

80 *Ibidem*, s. 25–29, 31; J. JÁNSKÝ, *Kronika I*, s. 115–120; V. BYSTRICKÝ, *Západní Čechy*, s. 59–60. K rodu z Janovic Zdeněk PROCHÁZKA, *Hrad Rýzmberek*, Plzeň 2010, s. 11–14.

a panskou jednotou v polovině června 1399.⁸¹

Půta v roce 1399 v době obléhání zemřel a hrad se statky přešel na jeho bratra Břeňka, jehož hrady Skála, Rabí a Švihov se staly základnami bojových družin, které ohrožovaly široké okolí včetně rožmberských poddaných a statků. Jak dokládají podobné případy z moravského prostředí doložené jihlavskými popravčími zápisy, na překážku působení těchto lapkovských *bratrstev* nebyl ani fakt, že Břeňek z Rýzemberka v té době patřil k vysokým dvorským úředníkům. V době druhého zajetí Václava IV. byl hrad Skála obléhán královským vojskem pod velením Petra Zmrzlíka ze Svojšína, neboť Břeňek a jeho syn Půta patřili ke straníkům Zikmunda Lucemburského. Po Břeňkově smrti po roce 1408 statky zdědili jeho synové, z nichž Půta získal hrad Skálu a patřil také k přísedícím zemského i dvorského soudu.⁸² Půta zřejmě zachovával neutrální pozici ke králi Václavovi, v roce 1409 však došlo ke změně jeho postoje v souvislosti s popravou jeho příbuzného Jana ze Švamberka. Ten se v roce 1404 stal zástavním držitelem hradu a města Tachova a vystupuje zde jako královský hejtman. V následujícím roce se však postavil proti králi (využil vpádu Ruprechta III. Falckého do západních Čech), což následně vyvolalo několik tažení královského vojska proti hradu Tachovu; při jeho dobytí byl Jan se svým synovcem Václavem zajat a v roce 1409 pro odboj proti králi v Praze popraven. Královské vojsko zasáhlo už dříve proti dalším hradům (Věžka, Homberk). Poprava Jana ze Švamberka vyvolala odboj příslušníků jeho rodu – proti králi se postavili synové jeho bratra Bohuslava stejně jako synové Břeňka z Rýzemberka. Patrně od června až do listopadu roku 1413 královské vojsko pod velením podkomořího Jana Hájka z Hodětína obléhalo a patrně také dobylo rýzmberský hrad Skálu. Půta byl již v té době mrtev (byl zavražděn); obranu hradu vedl purkrabí Přibík Tuklér z Tuklek. V téže době královské vojsko táhlo také proti Krasíkovu. V následujícím roce však odbojníci s králem uzavřeli příměří – nejprve asi Půtovi bratři Jan a Vilém, kteří vedle Rabí a Švihova pro sebe udrželi i pobořenou Skálu, a v polovině roku i Švamberkové Bohuslav, Hynek Krušina a Jan a také rytíři z Janovic a Rýzemberka.⁸³

Král Václav IV. se nejpozději od konce 14. století snažil využít pro uklidnění poměrů v zemi institut landfrýdu, jenž se snažil uplatňovat na říšských teritoriích včetně zástavního Chebska, jak již bylo zmíněno výše. První doklad je datován do prosince

81 J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 126–128; E. MAUR, *Lokální zástí*, s. 20–21; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 9. Domažlicko a Klatovsko, Praha 1893, s. 174.

82 J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzemberka*, s. 142–148; E. MAUR, *Lokální zástí*, s. 21.

83 J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 45–46; Idem, *Páni z Rýzemberka*, s. 147–149, 152–153; Idem, *Kronika I*, s. 104–106; J. ČECHURA, *Švamberkové*, s. 37–38; Idem, *Dynamika aktivit pánů ze Švamberka na Plzeňsku v první třetině 15. století*, Jižní Plzeňsko. Historickovlastivědný sborník Muzea jižního Plzeňska v Blovicích 11, 2013, s. 78–80; E. MAUR, *Lokální zástí*, s. 24–25 (zde také k Janovickým a jejich sporům s Rožmberky); V. BYSTRICKÝ, *Západní Čechy*, s. 58–59; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 13. Plzeňsko a Loketsko, Praha 1905, s. 43.

1399, kdy nařídil šlechtě, duchovenstvu a měšťům (jmenovitě Žatci, Mostu, Kadani, Lounům a Chomutovu) ze Žateckého kraje, aby uzavřely jednotu za účelem vzájemné pomoci a postihu zemských škůdců („*schedlich lewte*“). Na podzim roku 1405 král přikázal (nedatovaný mandát ve formulářové sbírce), aby byl v Žateckém kraji sjednán landfrýd („*eynunge, vorbuntnusse und landfrede*“), a to nejdéle na dobu dvou let s tím, že svojí působností nesmí překročit hranice kraje (případné teritoriální rozšíření landfrýdu muselo být předem projednáno s vyslanými členy královské rady). Král se svými mandáty (dochovány dva ze 4. listopadu 1405) obrátil jak na všechny stavy a úředníky v kraji, tak speciálně na jednotlivá města (Žatec). Písemnosti výslovně zmiňují starší existenci jednoty a povinnost opětovného uzavření landfrýdu („... *ligam siue confederacionem*“) a je tedy více než pravděpodobné, že první landfrýd byl v Žateckém kraji uzavřen již na základě citovaného mandátu z roku 1399.⁸⁴ Nedatovaný text landfrýdu (asi z přelomu let 1405/1406) v podobě smlouvy stavů Žateckého kraje se dochoval ve formulářové sbírce s písemnostmi Václava IV. Obsahuje obvyklá ustanovení týkající se stíhání zemských škůdců a zákazu jejich podpory na teritoriu Žateckého kraje a dále obecně zapovídá násilná jednání. V čele landfrýdu stála osmnáctičlenná přísežná rada, jejíž členové byli vybíráni tak, že z každého města byli určeni dva zástupci a další dva pak z okolních „obyvatel“, fakticky tedy šlechty (v listině byli jmenovitě uvedeni).⁸⁵ Královských měst bylo, jak již bylo uvedeno, pět, takže počet členů rady danému schématu neodpovídá (písemnost s ohledem na formulářový charakter ale není úplná). V čele landfrýdu stál hejtman neboli popravce („*capitaneus et iusticiarius districtus Zacensis*“), což je model, který je znám z pozdějších českých krajských landfrýdů a také z říše. Hejtmanem byl tedy krajský popravce Žateckého kraje, kterým byl dle králova mandátu kadaňský purkrabí.⁸⁶

Písemnosti týkající se vzniku landfrýdu v Žateckém kraji ukazují minimálně v hrubých rysech na možnosti formování landfrýdu v Plzeňském kraji. Také zde hrála klíčovou roli iniciativa českého krále, jak dokládají královské mandáty snad z konce 14. století (snad již z doby před rokem 1396). Václav IV. sděluje královským měšťům, že pověřil jako své zástupce Něpra z Roupova, Buška z Rýzemberka a Borníka ze Štítar, domažlického purkrabího, aby na pondělí po čtvrté postní neděli svolali do Plzně

84 CIM II, s. 932–934, č. 722; s. 1010, č. 781; s. 1020–1023, č. 789–790; *Codex Přemyslaeus*, s. 134–135, č. 210; Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 44–47; Ivan HLAVÁČEK, *Žatecký landfrýd Václava IV. z března r. 1415*, in: Kateřina Smutná (ed.), *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka*, Brno 2000, s. 100–101.

85 Srov. také složení rady v chebském landfrýdu z roku 1412 – CIM II, s. 1141–1148, č. 851.

86 Text otiskl Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomacii Václava IV. (VII. Dvě formulářové sbírky s Václavovými písemnostmi)*, Sborník archivních prací 13, 1963, s. 160–161. Srov. navazující opatření krále Václava z března 1406 – CIM II, s. 1028–1030, č. 794. Popravce – *Archiv Koruny české* V, s. 115, č. 183.

shromáždění všech světských a duchovních osob, na kterém mělo být jménem krále jednáno o míru v daném kraji („*de pace ac tranquillitate dicti districtus*“) a o potrestání jeho rušitelů. Královým zástupcům měly být předneseny všechny sporné záležitosti, které měly být následně předloženy k vyřešení králi. Panovníkův záměr měl být v každém městě veřejně vyhlášen.⁸⁷ Druhý dochovaný nedatovaný mandát je znám také z formulářové sbírky, týkal se zřejmě Plzeňského kraje („*in districtu P.*“) a jeho obsah je v zásadě shodný.⁸⁸

Landfrýd v Plzeňském kraji je poprvé doložen zmínkami v městských účtech města Stříbra ze začátku 15. století. Toto královské město disponovalo nejen vlastní městskou (měšťanskou) hotovostí, ale i menším žoldněřským oddílem. Město v tomto směru využívalo v letech 1401–1405 služeb jistého pana Boreše a jeho ozbrojené družiny; tímto pánem byl nepochybně jeden z Borešů z Rýzmburka. Vojenskou hotovost královských měst využíval panovník jako významnou část královského vojska. Žoldněři placení městem Stříbrem se tak v roce 1403 účastnili tažení proti hradu Prostiboří a v roce 1406 proti Tachovu a Věžce. V roce 1410 vytáhli stříbrští žoldněři pod vedením hejtmana Maříka Hubenky k Přešticím a poté ke Kasejovicím; tažení snad souviselo s hrady Skálou a Třemšínem. Žoldněři se poté stáhli do Plzně, kde bylo vojsko rozpuštěno. Celé tažení trvalo několik měsíců. Stříbrské účty zmiňují výdaje v souvislosti s tažením landfrýdu („*pro expensis racione lanffryd*“); zjevně tedy šlo o výpravu proti rušitelům zemského míru. Z kontextu je zřejmé, že stříbrský oddíl byl součástí většího vojska, protože vedle zmíněného hejtmana čítal pouze šest jezdců (jeden z nich byl puškař, co ukazuje, že cílem bylo dobývání opevněných sídel) a jeden kuchař.⁸⁹ Můžeme tedy předpokládat, že také v Plzeňském kraji byl z podnětu panovníka uzavřen někdy po roce 1405, respektive před rokem 1410 landfrýd. Nastíněná situace v Žateckém kraji patrně představuje analogii – i landfrýd na Plzeňsku byl patrně uzavřen na omezenou dobu (dva roky?) a klíčovou roli v něm zřejmě také hrála královská města a šlechta z řad Václavových straníků. Významná role měst včetně jejich zastoupení v radě, jak ukazuje žatecký příklad, v předhusitských landfrýdech nepochybně souvisela se snahou Václava IV. využívat ve své bezpečnostní politice právě královská města. Tyto rané landfrýdy se tak poněkud liší od pozdějších krajských landfrýdů v Čechách, kde rozhodující role v orgánech připadla šlechtě (města byla

87 *Über Formelbücher* 2, s. 119, č. 135a. K identifikaci osob a možné dataci viz A. SEDLÁČEK, *Hrady* 9, s. 76 (Borník ze Štítar se jako purkrabí připomíná v letech 1392–1396, v roce 1399 již jako bývalý purkrabí); s. 197 (Něprv z Roupova se připomíná do roku 1398). Identifikace Buška (Bohuslava?) z Rýzmburka je prozatím nejistá.

88 *Über Formelbücher* 2, s. 119–120, č. 135b.

89 Rostislav NOVÝ, *Stříbrské vojenství v době předhusitské (Studie k dějinám městského předhusitského vojenství)*, *Historie a vojenství* 3, 1963, s. 438–441; E. MAUR, *Lokální záští*, s. 32; J. JÁNSKÝ, *Páni z Rýzmburka*, s. 148. K Třemšínu AČ III, s. 290–291, č. 8.

v radách zastoupena jen v některých případech).⁹⁰ V roce 1413 se stříbrští žoldnéři i s puškařem zúčastnili obléhání hradu Krasíkova v souvislosti se zmiňovaným odbojem bratří ze Švamberka.⁹¹

V březnu 1412 král Václav poslal prostřednictvím posla Jindřichovi z Rožmberka stručný nástin naléhavých záležitostí, které s ním chtěl projednat. Šlo o otázky zemské bezpečnosti a postupu „*proti těm všem, ježto se búrje v zemi a berú, lúpie na silniciech, násilé a bezprávie činie v tom kraji Plzenském*“. Jindřich měl panovníkovi jako „*pán zemský a popravce*“ pomoci tento stav řešit, stejně jako měli učinit i ostatní páni v zemi. Václav IV. také uvedl, že řada rušitelů pokoje se na něj ve své kriminální činnosti odvolává s tím, že jednají na rozkaz krále. Panovník proto obeslal královská města, kláštery a také pány s tím, aby mu tuto neblahou praxi pomohli zastavit. Zjevně tak doznívala již zmiňovaná skutečnost, že činnost různých zemských škůdců a loupeživých družin byla dříve hojně využívána i v politickém soupeření a falešné odkazy na královskou autoritu měly dát pokračující kriminální činnosti zdání legitimacy.⁹²

Další zmínky o landfrýdu v Plzeňském kraji chybí až do roku 1415. Skutečnost, že krajské landfrýdy byly v této době uzavírány na pevně stanovený počet let, naznačuje, že neměly představovat nějakou stabilní správní a vojenskou strukturu v krajích, ale spíše šlo o vhodný nástroj „*ad hoc*“ k řešení aktuálních bezpečnostních problémů.⁹³ Před rokem 1415 se aktuální hrozbou v západních Čechách stali Borešové z Rýzmburka, jejichž hrad Přimda se stal základnou bojové družiny vedené purkrabím Bohušem (řečeným Tista) ze Štědré, která ohrožovala široké okolí a napadala také královské statky. Pozadí jejich loupežné činnosti mělo asi jen částečně politické pozadí (král dokonce Borešům v roce 1413 zaplatil jakousi starší dlužnou částku), ale spíše ekonomické důvody spojené s majetkovým úpadkem kdysi slavného rodu.⁹⁴ Král Václav svým mandátem z 15. dubna 1415 pověřil své zástupce podkomořího Jana z Lestkova⁹⁵ a Bohuslava (VI.) ze Švamberka, který o rok dříve uzavřel s králem smír, aby v Plzeňském kraji vyjednávali s Borešem starším řečeným Hrabě a Borešem mladším z Rýzmburka a dalšími šlechtici, kláštery a městy o napravení míru, fakticky tedy o uzavření dalšího

90 Srov. Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 78–93.

91 R. NOVÝ, *Stříbrské vojenství*, s. 442; A. SEDLÁČEK, *Hrady* 13, s. 41; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 45–46; E. MAUR, *Lokální záští*, s. 32–33.

92 AČ III, s. 294–295, č. 13.

93 Srov. také uzavření landfrýdu v roce 1412 zahrnující Chebsko, Loketsko a okolní teritoria říšských knížat – CIM II, s. 1141–1148, č. 851; s. 1153–1156, č. 855.

94 T. VELÍMSKÝ, *Hrabišici*, s. 222–223. K vazbám lapků z Přimdy k hradu Skála E. MAUR, *Lokální záští*, s. 36.

95 Jan z Lestkova zřejmě pocházel z vedlejší linie pánů ze Švamberka – k tomu J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 47–52.

landfrýdu.⁹⁶ Jednání s pány z Rýzmburka však patrně nebyla úspěšná a proti Přimdě dvakrát vytáhlo královské vojsko pod vedením Jana z Lestkova (ten formoval vojsko již v září 1415). Při prvním tažení v březnu 1416 hrad sice dobyt nebyl, náhlým přepadem však bylo pochyťáno v podhradí 30 členů hradní posádky (bojové družiny), kteří byli následně v Praze popraveni. Krátké pětitydenní příměří s králem uzavřené 18. června 1416 bylo vystřídáno dalšími akcemi bojové družiny na Přimdě. Purkrabího Tistu podporoval také Jindřich mladší z Plavna, pán na Kynžvartu a Bečově, který vůči králi nárokoval náhradu za starší služby, a jeho strýc Jindřich starší z Plavna, pán na hradě Hasištejně. Královské vojsko proto v roce 1418 dobylo nejprve Hasištejn, Jindřich mladší z Plavna byl uvězněn v Praze a následně královské oddíly oblehly Přimdu; purkrabí Tista hrad vydal. Zástava Přimdy byla následně Borešům vyplacena.⁹⁷

Pozoruhodné je, že text zmiňovaného příměří (dochována je listina, kterou vydali oba Borešové a purkrabí Bohuš ze Štědré) plzeňský landfrýd nijak nezmiňuje – spory mezi oběma stranami měl případně řešit Čeněk z Vartenberka jako ubrman.⁹⁸ Landfrýd Plzeňského kraje se tak podařilo uzavřít patrně až na začátku roku 1417. Listinou z 5. ledna 1417 oznámil král Václav všem obyvatelům Plzeňského kraje, že pověřil Bohuslava ze Švamberka a podkomořího Jana z Lestkova, aby královým jménem v Plzeňském kraji zařídili vše, co by se dotýkalo míru („... *potestatem in districtu Pilznensi supradicto pacem, comodum et quietem procurandi, faciendi, ordinandi et disponendi ... pro pace, comodo et quiete per ipsos in predicto districtu nostro nomine instaurandi*“). Přes jistou neurčitost formulací šlo nepochybně o uzavření landfrýdu, a to na základě králova rozhodnutí (Václav IV. si tedy v otázce vzniku landfrýdů ponechával zásadní slovo). Všichni obyvatelé kraje byli zavázáni radou a pomocí („*consilium, auxilium et iuuamen*“) při vzniku landfrýdu s tím, že podrobnosti byly obsaženy v dalších panovnických písemnostech (šlo nepochybně o mandáty určené zejména královským městům, viz výše příklad ze Žatecka). Na tuto listinu pak navazuje další, z 26. února 1417, kdy český král pověřil Jana Studenta, purkrabího na Křivoklátě, a Jana Hájka z Hodětína, mistra královské kuchyně, aby se členy landfrýdu („*unio*“) Plzeňského kraje, sjednaného Bohuslavem ze Švamberka a Janem z Lestkova, projednali určité záležitosti týkající se uzavřeného landfrýdu. Znění mandátu je dost neurčité, ale některé formulace zřetelně naznačují, že landfrýd byl uzavřen teprve nedávno a je

96 CIM II, s. 1160–1162, č. 860; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 46–47; E. MAUR, *Lokální záští*, s. 22.

97 T. VELÍMSKÝ, *Hrabišici*, s. 223–224; E. MAUR, *Lokální záští*, s. 22–23, 35–36; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 46–47; *Ibidem*, *Kronika I*, s. 110–111; V. BYSTRICKÝ, *Západní Čechy*, s. 61–62; J. ŠLAJER, *Husitství*, s. 33; AČ III, s. 279, č. 13; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 48–50; *Staré letopisy české (východočeská větev a některé související texty)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová, Praha 2018, s. 312, 320.

98 AČ III, s. 279, č. 13.

třeba ještě vyřešit některé záležitosti.⁹⁹ Vůdčí osobností plzeňského landfrýdu, který se stal nejvýznamnějším formalizovaným uskupením katolické šlechty v Čechách v době husitské revoluce, se stal až do začátku dvacátých let Bohuslav ze Švamberka a později jeho bratr Hynek Krušina.¹⁰⁰ Jan z Lestkova již na podzim 1417 ztratil úřad podkomořího a byl v opozici proti králi Václavovi až do panovníkovy smrti v srpnu 1419. Na politickou scénu se vrátil až na začátku dvacátých let jako straník Zikmunda Lucemburského.¹⁰¹

Plzeňský kraj představoval od konce 14. století teritorium, které bylo spojeno s četnými soukromými válkami a záštími, které pokračovaly i po smíru krále Václava IV. s panskou jednotou v letech 1404–1405 a trvaly fakticky až do vypuknutí první husitské války v roce 1419. Širší Plzeňsko představovalo již od staršího středověku specifický příhraniční region, ve kterém byla v době vlády Václava IV. uplatňována řada formálních nástrojů k prosazení zemského míru a bezpečnosti. Podobně jako v sousedním Žatecku tak i v Plzeňském kraji byl od přelomu 14. a 15. století uplatňován institut landfrýdu jako prostředek pro stíhání závažných deliktů proti zemskému právu. Důležitou roli v těchto raných landfrýdech hrála vedle šlechty také královská města, později však landfrýdy nabyly výrazněji šlechtický charakter. Landfrýd v Plzeňském kraji byl ve své stabilnější formě konstituován v roce 1417 a stal se základem pro další existenci, respektive obnovu landfrýdu na Plzeňsku jako významného fenoménu katolické strany v husitských Čechách.

99 *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad*, část I. 1300–1450, ed. Josef Strnad, Plzeň 1891, s. 283–284, č. 254; s. 289–290, č. 257; Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 47–48; J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 47; P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 225; V. BYSTRICKÝ, *Západní Čechy*, s. 63. K možným okolnostem vyslání králových zástupců koncem února 1417 E. MAUR, *Lokální záští*, s. 35.

100 K oběma Švamberkům detailně J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 52–61, 65–104; nejnověji J. ČECHURA, *Švamberkové*, s. 42–78.

101 J. JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka*, s. 50–51.

Autor | Author

Dalibor Janiš

Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Reální 5, 701 03 Ostrava

Česká republika

dalibor.janis@osu.cz

ORCID: 0000-0003-1314-804X

Mgr. Dalibor Janiš, Ph.D. (* 1973) působí na Filozofické fakultě Ostravské univerzity jako odborný asistent na Katedře historie a je ředitelem Centra pro studium středověké společnosti a kultury – Vivarium. Zabývá se dějinami středověku a raného novověku (13.–16. století) v českých zemích a ve střední Evropě se zaměřením na právní dějiny, edice pramenů, dějiny šlechty a šlechtických sídel.

Summary

The study deals with the issue of securing peace and security in the Kingdom of Bohemia in the period before the Hussite Revolution, focusing on the second half of the 14th and the beginning of the 15th century. Attention is paid to the role of the monarch and the efforts of the land community represented by the lords, and the role of the royal towns is also highlighted. The provincial judges played a key role in protecting security in each country, as did the royal towns. The turbulent reign of Wenceslaus IV, coupled with the king's rivalry with other members of the Luxembourg dynasty and a small group of Bohemian lords, brought with it a disruption of the security situation in the country. One of the tools used to restore security and stability to the country was the institution of the "Landfriede", which was adopted in its basic form from the imperial environment and applied in the western regions of the Kingdom of Bohemia. Special attention is paid to the situation in western Bohemia in the medieval Pilsen region, where the institution of the regional "Landfriede" began to take shape around the turn of the 14th and 15th centuries. The study focuses on the early development of the "Landfriede" until 1417, when a stable grouping was formed, headed by prominent members of the West Bohemian nobility. The noble families of the lords of Švamberk, Rýzmburk, Rýzmburk, and Kolovrat played a key role. An important role was played by the group of royal towns headed by Plzeň (Pilsen).